

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ В СЕКТОРІ СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядається еволюція теорій конкуренції у секторі суспільного управління від моделі Ч. Тібу (1956 р.) до праць А. Бретона (1996 р.) та практичних напрацювань С. Янга і Т. Іхорі (2008 р.) з окремим розглядом горизонтальної та вертикальної конкуренції.

В статье рассматривается эволюция теорий конкуренции в секторе общественного управления от модели Ч. Тибю (в 1956 г.) к работам А. Бретона (в 1996 г.) и практических наработок С. Янга и Т. Ихори (в 2008 г.) с отдельным рассмотрением горизонтальной и вертикальной конкуренций.

We consider the evolution of competition theories in a sector of public administration from the C. Tiebout model (1956) to work by A. Breton (1996) and practical works by C.C. Yang and T. Ihori (2008) with a separate view on horizontal and vertical competitions.

Ключові слова: горизонтальна конкуренція, вертикальна конкуренція, суспільні блага, податкова конкуренція, ефективність.

Суспільство набуває безперечних переваг, коли підприємства конкурують. Конкуренція змушує фірми до інновацій і запровадження заходів щодо використання методів по зниженню витрат виробництва. Конкуренція винагороджує ефективних виробників та карає неефективних. Таким чином, вона є ключовим чинником економічного процвітання в умовах ринкової економіки. Із середини ХХ століття застосування поняття та механізму «конкуренції» розширило свої кордони з ринкового середовища до сектора суспільного управління (ССУ). Такий інтервенціоналізм обумовлений необхідністю пояснення поведінки юрисдикцій з приводу виконання своїх функціональних обов'язків як на різних рівнях влади, так і на одному. Розгляд напрацювань з даної проблематики дозволяє усвідомити важливість конкурентних відносин у межах ССУ як таких, що сприяють підвищенню ефективності діяльності останнього; дозволяє використовувати набуті знання у дослідженні цих процесів у межах постсоціалістичних країн, де ССУ потребує ґрунтовної перебудови та реформування у напрямку підвищення ефективності його діяльності.

У межах теорії суспільного вибору в працях Ч.Тібу, Дж.Б'юкенена, Г.Таллока, К.Вікселя, М.Олсона вивчаються процеси прийняття та здійснення колективних рішень щодо надання суспільних благ, дієвості конкуренції в ССУ з позиції її впливу, як «невидимої руки», на поведінку суб'єктів даного сектора економіки (теорія бюрократії). Базові питання, висвітлені в межах теорії суспільних фінансів, такі як особливості розмежування повноважень з надання суспільних благ, дослідження взаємодії юрисдикцій та її наслідків, закладені в працях Р.Масгрейва, Т.МакГір, У.Оутса та інших.

Метою статті є систематизація теорій конкуренції в секторі суспільного управління, базуючись на двох базових методологічних підходах: теорії суспільного вибору та теорії суспільних фінансів, що відображають різні

бачення ролі держави у економіці та взаємодії її складових.

Розглядаючи одиниці ССУ як суб'єктів суперництва, науковці виділяють два виміри конкурентних відносин. Горизонтальний вимір характеризується веденням боротьби на одному рівні влади за наповнення бюджету окремого уряду шляхом привернення на свою територію додаткової чисельності економічних суб'єктів – платників податків. Здійснюється із застосуванням такого інструментарію: лобіювання законодавства стосовно горизонтального фінансового вирівнювання (міжбюджетні трансферти), цінова (зниження ціни суспільних послуг через податкові знижки) та нецінова (кількість та якість надання суспільних благ) конкуренції. Вертикальний вимір характеризується конкурентними відносинами на різних рівнях влади, в межах якого відбувається розподіл видаткових повноважень та доходів; він здійснюється із застосуванням лобіювання прийняття законів, які регламентують розподіл коштів між рівнями ССУ [17, с.19].

На нашу думку, доцільно починати розгляд еволюції розвитку теорії конкуренції в ССУ з горизонтального виміру, що зумовлено історичною послідовністю розробки даної проблематики. Під горизонтальною конкуренцією в ССУ трактують відносини суперництва, що виникають між юрисдикціями, які знаходяться на одному рівні влади, наділені одними і тими ж владними повноваженнями, проте відрізняються географічним розташуванням [6, с.15]. Теоретичні напрацювання з цієї проблематики були започатковані американським економістом Ч. Тібу у 1956 році, який показав, що конкуренція між юрисдикціями за платників податків здатна забезпечити суспільний оптимум у наданні суспільних благ [18, с.73]. Ключовими суб'єктами у моделі Ч. Тібу є індивідууми (споживачі - виборці), які вирішують, у якому із багатьох місцевих урядів здійснювати свою діяльність, базуючись на власних уподобаннях щодо наявних наборів суспільних благ та послуг, які надаються окремими урядами.

Передумови оптимального за В.Парето виробництва місцевих суспільних благ у моделі Ч.Тібу: повна мобільність населення; повна поінформованість індивідів про всі характеристики кожної місцевої громади; існування для кожного індивіда такого територіального утворення, обсяг й асортимент вироблених місцевих суспільних благ у якому є оптимальним для даного індивіда; відсутність значної економії на масштабі при виробництві місцевих суспільних благ; відсутність надлишкового числа місцевих утворень [14, с.419]. Узагальнюючи модель, можна стверджувати, що місцеві уряди, які надають місцеві суспільні блага нижче оптимуму, залучатимуть нових резидентів, тоді як ті, що надають місцеві суспільні блага вище оптимального рівня – втрачатимуть резидентів. Оскільки за моделлю передбачається необмежена кількість таких юрисдикцій, то населення перерозподілить себе у такий спосіб, що у кожному місцевому уряді всі резиденти будуть мати ідентичні потреби щодо кількості та якості суспільних благ та обсягу податків,

які вони будуть згодні за них заплатити. Рівноважний розподіл, що здійснюватиметься за механізмом «голосування ногами», таким чином, буде ефективним.

У подальших дослідженнях, із застосуванням економетричного інструментарію, механізм, розроблений у моделі Ч.Тібу, набув широкого застосування. Так, наприклад, Е.Гремлічем та Д.Лореном було виявлено, що якщо індивідууми, які мають значні доходи, прагнуть покинути юрисдикції з відносно високими податками, то індивідууми, котрі мають низькі доходи, схильні переїжджати в юрисдикції з порівняно високим ступенем соціальної захищеності населення [8, с.509]. Проведене в Детройті дослідження Е.Гремліча й Д.Рубінфельда показало, що дві третини виборців не хочуть жодних змін у витратах місцевого уряду, а середня бажана зміна таких витрат склала тільки 1%. Задоволеність міських жителів кількістю і якістю місцевих суспільних послуг тим більша, чим більша у відповідному місті кількість місцевих юрисдикцій, і чим вище, таким чином, рівень конкуренції між ними [9, с.559]. Дослідження Є. Брюкнера дозволило встановити відсутність як недовиробництва, так і перевиробництва місцевих суспільних благ в 54 місцевих громадах у штаті Масачусетс, що є ще одним підтвердженням теорії Ч.Тібу [3, с.329].

У подальшому відбувалися дослідження у напрямку розширення можливостей практичного застосування моделі шляхом послаблення обмежень моделі. Так, у 90-х роках ХХ століття У. Ловером та Д. Лайнсом було введено непрямі та прямі витрати міграції з юрисдикцію в юрисдикцію. П. Мешковській та Д. Вілдасін доповнили модель врахуванням специфіки руху індивідуумів з урахуванням наявності робочих місць та переваг, які вони отримують у разі їхнього переміщення в ту юрисдикцію, де кращий набір суспільних благ і послуг та рівень ставок оподаткування. Другим напрямком удосконалення моделі Ч. Тібу є її доповнення щодо врахування інформації, трансакційних витрат, витрат громади тощо. З урахуванням розглянутих доповнень та вдосконалень моделі Ч. Тібу, А. Падон запропонував модель «псевдосуспільних благ», де при переміщенні за моделлю Ч. Тібу варто враховувати дисконтовану вартість майбутніх вигод, отриманих у наступному періоді, порівняно із теперішньою вартістю витрат переміщення, що значно обмежує мобільність індивідуумів при зміні умов, що задаються тією чи іншою юрисдикцією, куди відбувається переміщення. Таким чином, А. Падон розширює можливості застосування моделі Ч. Тібу, оскільки враховує наявність недосконалих конкурентних відносин між урядами [2, с. 216].

Модель Ч. Тібу та перші теорії податкової конкуренції відрізнялися занадто спрощеним інструментарієм дослідження. У. Оутс, наприклад, стверджував, що в умовах податкової конкуренції уряди будуть не здатні фінансувати свої витрати. На думку дослідника, у спробі зберегти низький рівень податкових ставок для залучення інвестицій в юрисдикцію, місцеві чиновники можуть

утримувати витрати нижче того рівня, за якого граничні вигоди дорівнюють граничним витратам, особливо для тих програм, які не дають безпосередніх вигод для місцевого бізнесу [12]. Недолік його моделі полягав, по-перше, у тому, що вона не враховувала багато аспектів реальності, по-друге, виявилася малоприсадною для пояснення ситуації, що склалася в ЄС і багатьох інших країнах. Саме тому в 1987 р. Д. Уїлсон звернув увагу на занадто спрощений характер доказової бази даної моделі і заявив, що в дослідженні конкурентних відносин у ССУ необхідно враховувати і рух товарів. У результаті автор дійде висновку, що податок з капіталу викликає неефективний розподіл суспільних благ між двома або більше юрисдикціями, і цей неефективний розподіл супроводжується неефективною структурою руху товарів. Цей висновок також знаходить висвітлення у праці Г. Зодрова та П. Мешковського, що вказує на недовиробництво суспільних благ у результаті мобільності капіталу й податкової конкуренції [16, с. 391].

Подальший розвиток теорія горизонтальної конкуренції в ССУ набула в моделях У. Оутса – Р. Шваба та Т. МакГір, які ґрунтувалися на базі досліджень Ч. Тібу й У. Оутса та відображали два протилежні бачення на результати такої взаємодії. Так, У. Оутс і Р. Шwab стверджують, що юрисдикції конкурують за мобільний капітал шляхом зниження ставок оподаткування та забезпечення фірм, які, як очікується, можуть переїхати до даної юрисдикції, необхідною інфраструктурою: дороги, міліція та пожежна охорона. Як наслідок притоку капіталів у юрисдикцію відбувається зростання заробітних плат індивідуумів, що проживають у її межах. Проте громада повинна зважувати переваги від вищої заробітної плати та зростаючі податкові надходження і витрати на надання суспільних благ та послуг [13, с. 346].

Основна ідея моделі У. Оутса – Р. Шваба полягає у тому, що податкові ставки формуються за принципом вигод як для домогосподарств, так і для бізнес-одиниць. У випадку останніх, громади ані субсидують їх, аби створити переважніші умови їхнього залучення до власної юрисдикції, ані оподатковують, у випадку перевищення витрат на надання суспільних благ та послуг для них. Натомість фірми сплачують саме ту суму, яка відповідає витратам на суспільні блага та послуги, що їм надаються. За такої рівноваги вигід від оподаткування громади не матимуть намірів до прискороного (швидшого) зростання субсидій на ведення господарської діяльності. Якщо ж відбудеться зростання субсидій, то витрати, у вигляді втрачених податкових доходів, чи зростання витрат на суспільні блага та послуги, перевищать будь-яку вигоду у вигляді збільшення робочих місць або доходів.

Певні припущення даної моделі у подальшому зазнали значної критики: неможливість ефективно оцінки благ, що надаватимуться бізнес-одиницям місцевими урядами за умови невизначеності економічної діяльності; значні можливості ведення переговорів у великих фірм із владними структурами місцевих урядів при вирішенні питання щодо того, які вигоди отримає фірма

при розміщенні у цій юрисдикції; місцеві посадові особи можуть бути не зацікавлені у втраті можливості залучення нових бізнес-одиниць, вважаючи політичну відповідальність від втраченої можливості менш значущою, аніж надмірні витрати на переконання фірми у розміщенні на території даної юрисдикції.

Модель руйнівної конкуренції Т. МакГір, запропонована у 1991 році, була наступним етапом дослідження наявності негативного впливу конкуренції у горизонтальному вимірі на обсяги надання суспільних благ. Авторка припускає, що індивідууми виявляють потреби до перерозподілу і, таким чином, обирають дохідні системи, що базуються на оподаткуванні за принципом платоспроможності; населення країни є гетерогенним з точки зору доходів і мобільності [11, с. 154]. Оптимальний рівень суспільних послуг та оподаткування може бути обчислений як такий, що приблизно може бути досягнутий у випадку нульової мобільності окремих індивідуумів або бізнес-одиниць. Проте цей оптимальний рівень суспільних послуг та оподаткування ніколи не може бути досягнутим. Кожна юрисдикція буде мати наміри щодо зменшення податкових ставок для індивідуумів, що мають відносно більші доходи та є більш мобільними, порівняно з іншими, а також бізнес-одиниць, з метою їхнього залучення. Юрисдикції розраховують, що будуть у змозі використати доходи від потенційних надходжень з метою зменшення податкових ставок для резидентів, чи збільшення обсягів надання суспільних благ. Проблема полягає у тому, що всі юрисдикції будуть мати однакові наміри щодо зменшення податкових ставок. Оскільки податкові пільги, що будуть встановлюватися кожним конкуруючим урядом, компенсують одна одну, то матиме місце лише незначне переміщення індивідуумів та бізнес-одиниць. Т. МакГір підсумовує: ефективність розміщення не може бути досягнута у випадку деструктивної (руйнівної) конкуренції; ефективність виробництва буде забезпечуватися за рахунок руху домогосподарств, оскільки юрисдикції прагнуть максимізувати власну привабливість за рахунок мінімізації податкового тягаря за даного рівня обсягів та видів благ та послуг, що виробляються. (Якщо досягається ефективність розміщення – надається необхідна кількість благ та послуг; якщо досягається ефективність виробництва – витрати на виробництво благ та послуг є мінімальними). У моделі Т. МакГір наслідками конкуренції між юрисдикціями виступає як горизонтальна, так і вертикальна нерівності: менш мобільні індивідууми будуть обкладатися вищими податковими ставками, аніж більш мобільні; платники податків, що мають високі доходи, будуть отримувати значні вигоди від вибіркового податкового пільг. Модель Т. МакГір розкриває безпосередньо наміри міжюрисдикційної конкуренції, що не було розглянуто ні в моделі Ч. Тібу, ні в моделі У. Оутса – Р. Шваба.

У 80-х роках ХХ ст. розпочинаються дослідження у напрямку розробки вертикальної конкуренції ССУ, що йдуть поруч із теоріями горизонтальної

конкуренції. Якщо у останніх використовується механізм «голосування ногами», то вертикальна конкуренція базується на механізмі «турнірної», або «критеріальної конкуренції», запропонованої П. Салмоном у 1987 році. Дослідник вважає, що за наявності надання двох порівнювальних благ на двох рівнях влади (наприклад, регіональний та загальнонаціональний), виборець здійснює порівняння діяльності, з приводу надання даного блага, на обох рівнях влади за певним критерієм. При наданні переваги щодо обсягів та якості суспільних благ, що надаються на нижчому рівні влади, виборець на наступних виборах у регіональній владі віддасть свій голос за діючого кандидата, проте на виборах на загальнонаціональному рівні не віддасть свій голос діючому кандидатові. Отже, здійснюється стимулювання чиновників, що займають свої пости на обох рівнях [7, с. 239].

На основі розглянутого механізму Т. Беслі і А. Кейс у 1995 році запропонували формальну модель «критеріальної конкуренції». Дана модель зробила вагомий внесок до теорії суспільного вибору у розрізі питання конкурентних відносин у межах ССУ. Вона не передбачає визначення алокативної ефективності чи рівності, не розглядає ефективність надання суспільних благ, проте відображає комплексний підхід до визначення останньої. Так, залежно від поведінки чиновника (бюрократ у термінах Дж. Б'юкенена), яка може бути двох видів (у пошуках ренти (*rent-seeking*), чи ні, та відповідних витрат, що несе суспільство (низьких, середніх, великих)), виводиться 19 різноманітних рівноваг поведінки виборця та рівня податкових ставок, встановлених чиновником. Ця модель піднімає важливі питання розкриття механізмів передбачення поведінки суб'єктів із двох сторін щодо реакції на зовнішні «подразники» - зміни в оподаткуванні як у межах певної юрисдикції, так і в сусідніх юрисдикціях тощо [6, с. 24].

Вагомий внесок у розвиток теорії конкуренції у ССУ вніс відомий вчений-економіст А. Бретон. Наприкінці 90-х років він сформулював загальну модель конкуруючих урядів, що в подальшому і висвітлив у своїй монографічній праці «Конкуруючі уряди: економічна теорія політики та суспільних фінансів». У процесі аналізу А. Бретон використовує два механізми, розглянуті нами: «голосування ногами» (який він називає «механізмом Тібу») та «критеріальну конкуренцію» (яку він називає «механізмом Салмона»). А. Бретон зазначає, що обидва механізми присутні у міжюрисдикційній та вертикальній конкуренціях, проте у «ідеальному світі Ч. Тібу» останній не спостерігається, оскільки при ідеальній реалізації моделі Ч. Тібу населення буде диференціюватися за уподобаннями щодо суспільних благ (обсягах та якості надання) доти, доки кожна спільнота не стане гомогенною та відмінною від іншої. У такому випадку індивідууми не зможуть твердити та порівнювати діяльність власної та сусідньої юрисдикції, оскільки юрисдикції будуть надто диференційовані за обсягами надання суспільних благ та податковим навантаженням [1].

А. Бретон був одним із перших, хто досліджував теорію вертикальної конкуренції, спираючись на механізм П. Салмона та використовуючи підхід К. Вікселя, що відображає зв'язок між обсягом конкретного товару, або послуги, що надаються рівнями влади, і обсягами податкових надходжень, що громадяни сплачують за цей товар, або послугу. А. Бретон стверджує, що конкуренція між рівнями влади, якщо вона досконала і не спотворена інформаційною асиметрією, буде генерувати абсолютний тісний зв'язок за підходом К. Вікселя. У реальному світі конкуренція, звичайно, ніколи не є досконалою, та інформаційна асиметрія існує, що неминуче зумовлює проблеми, і, як наслідок, зв'язок за підходом К. Вікселя є значно слабшим. Тим не менше, якщо певна конкуренція існує, то буде і зазначений зв'язок. Використовуючи даний інструментарій, А. Бретон стверджує, що рівновага децентралізації характерна як для унітарної, так і для федеративної держави за певних умов, а саме: при делегуванні видаткових чи дохідних повноважень на нижчі рівні влади можливість їхнього повернення на попередній рівень влади має бути відсутньою, тим самим заперечуючи твердження, що конституційна структура унітарної держави надає всю владу (обов'язки, функції) центральному урядові, що може спричинити до нестабільної децентралізації. Останнє впливає із розгляду конкурентної природи міжурядових стосунків: делегування обов'язків зі сторони центру, під час децентралізації, сприймається центром як втрата влади без можливості її повернення, що сприятиме до примусового повернення видаткових та дохідних повноважень.

Проте у подальшому його теорія зазнала значної критики, оскільки позиціонувалась як універсальна. П. Салмон визначив невідповідність у розподілах дохідно-видаткових повноважень в урядах різних ієрархічних структур, на основі чого зробив висновок про те, що теорія А. Бретона є придатною тільки для унітарної держави [7].

Щодо останніх надбань у теорії міжюрисдикційної конкуренції, то тут варто згадати про статтю Т. Іхорі та С. Янга «Міжтериторіальна податкова та міжтериторіальна політична конкуренції: оптимальне виробництво суспільних благ» 2008 року, в якій було запропоновано модель, що гармонічно поєднує висновки доробку теорій критеріальної та податкової конкуренцій. У моделі було підтверджено існування недовиробництва суспільних благ за існування лише податкової конкуренції між юрисдикціями та перевиробництва суспільних благ за умов існування лише критеріальної конкуренції між юрисдикціями, проте розгляд обох видів конкурентної боротьби одночасно відображає ефективний рівень надання суспільних благ. Таким чином, розгляд даних теорій конкуренції відособлено є лише рівнем абстракції, що не відповідає реальній дійсності та призводить до некоректних та неправильних результатів. Модель С. Янга та Т. Іхорі підкріплена значним аналітичним апаратом, проте є дещо абстрактною, оскільки характеризується нівелюванням таких

характеристик: розміри юрисдикцій, наявність гетерогенних доходів, роль бюрократів, різноманітність податків [15].

Отже, загальна схема розвитку теорій конкуренції подана на рис. 1.

Дослідивши основні концепції та напрямки теорії конкуренції в межах ССУ, можна дійти висновку, що врахування наявності конкурентних відносин у сфері діяльності держави дозволяє проаналізувати її функціонування під новим кутом зору. Теорії конкуренції у суспільному секторі пройшли свою еволюцію від аналізу окремих проявів вертикальних та горизонтальних конкурентних відносин до їх поєднання (інтеграції), що дозволило з'ясувати можливості використання механізмів конкуренції для підвищення ефективності діяльності держави.

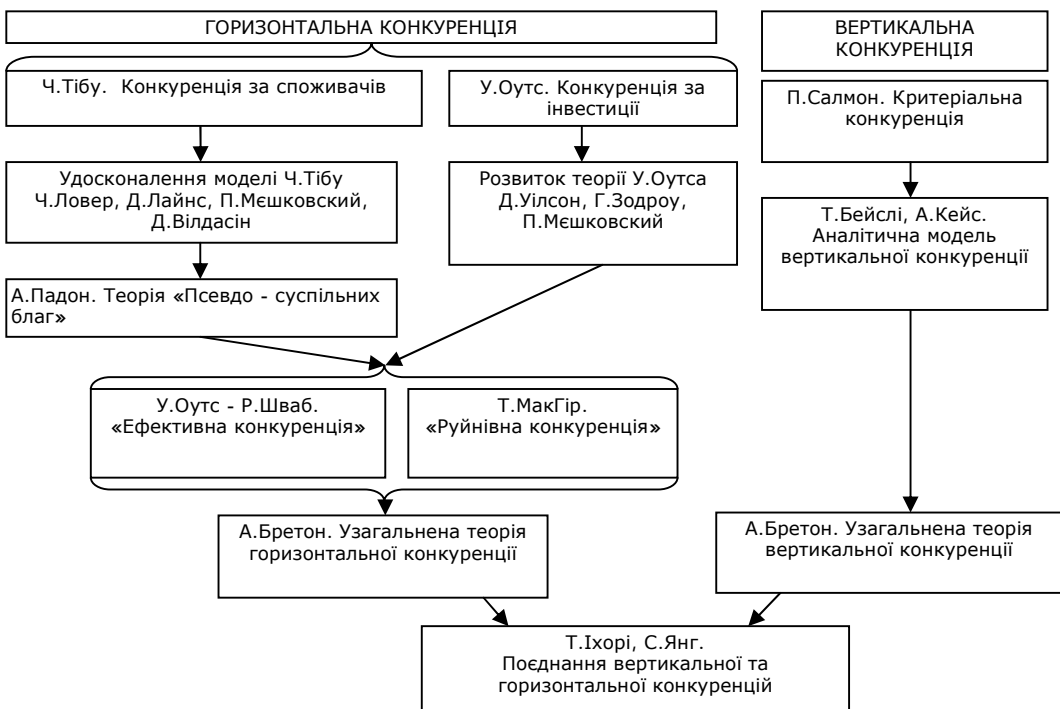

Рис. 1. Еволюція теорії конкуренції в ССУ

Таким чином, враховуючи наявність конкуренції на муніципальному рівні України [18], особливо актуальним постає питання формування умов для стимулювання конкурентних взаємовідносин на горизонтальному та вертикальному вимірах одночасно, а постійний моніторинг таких міжурядових відносин сприятиме підвищенню ефективності діяльності кожного з учасників такої боротьби щодо забезпечення потреб як окремих громад, так і суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Breton A. Competitive governments: An economic theory of politics and public finance. - Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 385 p.

2. Padon A.J. Pseudo-Public Goods and Urban Development: A Game Theoretic Model of Local Public Goods // *Journal of Urban Affairs*. - 1999. - №- 2 (21). - P. 213–235.
3. Brueckner J.K. Allocative Efficiency in the Local Public Sector // *Journal of Public Economics*. - 1982. - №-3 (19). - P. 311 – 331.
4. Buchanan J.M. Federalism and Fiscal Equity // *American Economic Review*. - 1950. - №. 4 (40). - P. 583 – 599.
5. Cebula R.J. A Brief Empirical Note on Tiebout Hypothesis and State Income Tax Policies // *Public Choice*. - 1990. - № 1 (67). - P. 87 – 89.
6. Kenyon D.A. Theories of Interjurisdictional Competition // *New England Economic Review*. - 1997. - № 3. - P. 13 – 35.
7. Galeotti G., Salmon P., Wintrobe R. (Eds.) *Competition And Structure: The Political Economy Of Collective Decisions: Essays In Honor Of Albert Breton - Business & Economics*, 2000. - 436 p.
8. Gramlich E.M., Laren D. Migration and Income Redistribution Responsibilities // *Journal of Human Resources*. - 1984. - №- 4 (19). - P. 489 – 511.
9. Gramlich E.M., Rubinfeld D.L. Micro Estimates of Public Spending Demand Functions and Tests of the Tiebout and Median-Voter Hypothesis // *Journal of Political Economy*. - 1982. - №- 3 (90). - P. 536 – 560.
10. Kanbur R., Keen, M.J. Tax Competition and Tax Coordination When Countries Differ in Size // *The American Economic Review*. - 1993. - №- 4 (83). - P. 877 – 892.
11. McGuire T.J. *Federal Aid to States and Localities and the Appropriate Competitive Framework*. - Washington, DC: The Urban Institute Press. - 1991. - P. 153 – 166.
12. Oates W.E. *Fiscal Federalism* // New York: Harcourt Brace Jovanovich. - 1972. - № 80. - P. 119 – 179.
13. Oates W.E., Schwab R. Economic Competition Among Jurisdictions: Efficiency Enhancing or Distortion Inducing // *Journal of Public Economics*. - 1988. - № 35. - P. 333 – 354.
14. Tiebout C.A Pure Theory of Local Expenditures // *Journal of Political Economy*. - 1956. - № 5 (64). - P. 416 – 424.
15. Ichori T., Yang C.C. *Interregional Tax Competition and Intraregional Political Competition: The Optimal Provision of Public Goods / CIRJE Discussion Papers*, 2008. - 22 p.
16. Zodrow G.R., Mieszkowski P. Pigou, Tiebout Property Taxation, and the Underprovision of Local Public Goods // *Journal of Urban Economics*. - 1986. - № 19. - P. 356 – 370.
17. Слухай С.В. Трансферти і конкуренція між суб'єктами міжурядових фінансових відносин // *Вісник КНУ ім. Т.Шевченка: Економіка*. - 2005. - № 75-76. - С.19 – 22.
18. Слухай С.В. Спрощене оподаткування в Україні в контексті теорії фіскальної конкуренції // *Фінанси України*. - 2008. - № 10. - С. 72 – 79.